

Széchenyi István szerepe a Tiszavölgyi Társulat létrejöttében

A Tisza-völgy rendezése érdekében fáradozók mindennapos küzdelmeiket nemcsak a gazdasági, hanem a politikai közélet területén is meg kellett vívják. A politikai közélet szabta meg gondolkozásukat, mozgásterük korlátait is kijelölve.

Az 1830-as esztendőkből a századelő mezőgazdasági konjunktúrája már a múlté. A háborúk befejeződése eladhatatlanná tette a minőségileg gyengébb termékeket. Az önmagát túlélő feudalista rendszer válsága tönkremenéssel fenyegette a közép- és kisbirtokos nemességet, s a liberális eszmékkel telítődő polgárság - nem is szólva a jobbagyság milliós tömegeiről, akik szabadabb viszonyok között akartak élni - egyaránt a társadalmi rend és a gazdaság modernizálását sürgették.

A Kossuth által vezetett radikális reformerek a 40-es években Széchenyinek a változásokat fokozatosan bevezetni kívánó programján túllépve az udvarral és a Helytartótanáccsal való burkolt szakításig jutottak el. Az udvar konzervatív, hibát hibára halmozó taktikája gyakorlatilag a vele megegyezésre törekvő Széchenyi politikai támogatóinak körét bomlasztotta. Azok, akik még a 30-as években Széchenyi táborát alkották, vagy Kossuth híveivé szegődtek, vagy a konzervatívok körébe záródtak.

Széchenyi azonban más kategóriákban gondolkodott, mint „kormánypárt”, vagy „ellenzék”. Célja a magyarság erkölcsi és gazdasági felemelése volt, s az ehhez vezető út első és legfontosabb állomásának az Alföld rendezését tekintette.

Széchenyi elképzelésének realitásáról, s hogy a megvalósítás első lépcsőfokát milyen józan biztonsággal jelölte ki, arról a Tisza-szabályozás közel félévszázados története tanúskodik. A nagy politikai ellenlábás, Kossuth, célként ugyancsak a nemzeti felemelkedés programját vallotta, de 6 a fejletlen hazai ipar gyorsított gyámolításához fogott a Védegyelet mozgalom segítségével. Ám számításaiban a kezdeti lelkesültség után csalatkoznia kellett, mivel vállalkozása - ellentétben a Tisza-szabályozással - gazdaságilag megalapozatlan volt. A kereslet-kínálat piaci törvényszerűségei helyett a hazafias buzgalomra épített egy szegény országban, amely az iparcikkek behozatalára kényszerült. Talán erre is gondolt Kossuth, mikor a későbbiekben Széchenyiről a következőket írta: „Ujjait a kornak ütőerére tevő és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom őt a legnagyobb magyarnak, mert nem ismerek senkit históriánkban, kiről el ne mondhatnók hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem később nem érkeztek. 6 korának nyelvéné lőn, 6 a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott. A hatásának titka itt fekszik.”

Az Alföld felvirágoztatásának gondolata viszont elválaszthatatlan volt a Tisza-völgy ármentesítésének végrehajtásától, vízi- és közúthálózatának kiépítésétől. A szomorúan megosztott országban azonban egy ekkora vállalkozás végrehajtása szinte megoldhatatlan nehézségekbe ütközött.

Széchenyi tisztán látta, hogy az ellenzék gyenge gazdasági ereje miatt önmagában nem képes a feladatot megoldani, ugyanakkor a kormányzat anyagi támogatása mit sem ér, ha azt az Alföld népe gyanakvással szemléli.

Széchenyi véleménye szerint a vizek átfogó rendezéséhez sem a kormányzat, sem pedig az érintett megyék nem foghatnak hozzá, mert valójában egyiküket sem égeti a dolog eléggé (Széchenyi 1846), egyikük sem képes önmagában a munkálatokat következetesen végrehajtani. Az ügy legkitartóbb támaszai maguk a part menti birtokosok és lakosok lesznek, ugyanakkor a szabályozott (tehát hosszában lerövidített) Tisza a szállítási költségek jelentős megtakarításával az államnak bevételt, tehát érdekeltséget jelent. (Íme a Vásárhelyi-féle terv sok átmetszésének egyik alapvető

oka.) Széchenynek meggyőződése volt, hogy a vállalkozást tartósan csak a kettős érdekeltségre lehet alapozni.

Széchenyi 1845-ben elvállalta a Helytartótanács újonnan szervezett közlekedési bizottmányának vezetését, ami mai fogalmak szerint a közlekedési miniszteri tisztségnek felelt meg.

Széchenyi népszerűsége a közlekedési bizottmányban vállalt szerepe miatt az ellenzéki körökben csorbult, sőt még a fontolva haladók sem álltak egyértelműen mellé, annyira rossz volt ezidő tájt a Helytartótanács híre. Lépéseinek magyarázatát és céljait az „Eszmetöredékek...” (1846) című röpiratában alig egy évvel később adta közre. *"Hogy lehetett volna tehát... új hatáskörömben, bármily előbbi gondolatom, mint a Tiszavölgy, mellyben legtöbb és legeredetibb magyar lakik, s melly napról napra inkább közelít végpusztuláshoz..."*

A Tisza-völgy szabályozása érdekében tervezett munkálatok végrehajtására a legcélravezetőbb szervezeti formának az egyéni és közösségi érdekek egybehangelésán alapuló társulatot találta Széchenyi.

Az előzmények ismeretében talán nem meglepő, hogy a tiszai társulatok szerveződésének híreit az ellenzéki sajtó tartózkodással fogadta, mivel a társulati gondolat kezdetben a konzervatív körökben volt népszerű.

A fő gondot azonban a vállalkozáshoz szükséges tőke előteremtése jelentette. Az induló pénz hitelezése a kormányzatra várt, amely viszont nem szívesen pénzelt volna olyan vállalkozást, amely az ellenzék anyagi és erkölcsi gyarapodásához járul hozzá. Másfelől az ellenzéki vármegyék, ha azt látják, hogy a Tisza ügye a kormány és a konzervatívok kezében van, elpártolnak tőle, s a Tisza-szabályozás hosszú időre lekerül a napirendről. Széchenyi kiváló taktikusnak bizonyult már az első lépéseknél. A Tiszavölgyi Társulat konzervatív többségű központi bizottságának tisztségviselőiül reformpolitikusokat választott meg, akik az ellenzék számára is elfogadhatóvá tették a vállalkozást.

A Tiszavölgyi Társulat elnöke: gr. Károlyi József másodelnöke: Patay József, megbízott tollvivője (mai fogalmaink szerint a titkár): Kovács Lajos, a 13 választmányi tag. gr. Almásy Móric, Almásy Pál, gr. Desseffy Emil, Illésy János, Kovács Lajos, Lévy Sándor, Lónyai Gábor, Lónyay Menyhért, br. Perényi Zsigmond, gr. Szapáry József, Szerencsy István, br. Vay Miklós, Wodiáner Samu.

A Tiszavölgyi Társulat első pesti nagygyűlésén már két, egymással ellentétes nézet csapott össze a tekintetben, hogy a Társulat milyen szerepet játsszon a munkálatok irányításában. A konzervatív vélemény szerint nem érdemes az (akkor már javában szerveződő) társulatoknak önállóságot adni a munkák kezdeményezésében, hanem a központi bizottság legyen az, amely a munkában érintett sok ezer birtokos érdekeit egymagában képviseli. A vidéki társulatok minden igyekezte a központilag elrendelt munkák végrehajtására és a szükséges ellenőrzésre irányuljon. Az ellenzékiek szerint viszont a végrehajtás kezdeményezése - amennyiben az összhangban áll az általános tervekkel - valamint a munkák felelőssége a vidéki társulatokra háruljon, s a központi bizottság csak akkor lépjen közbe, ha az általános közérdek nem érvényesül. Leegyszerűsítve: a vidéki társulat bármilyen munkát elvégezhet, ha az az általános tervekkel nem ellenkezik és a munkákra pénz is van. A központi bizottságban érvelő ellenzéki politikusok csak arra kívántak felügyelni, hogy életképes, tehát kellő számú érdekeltet tömörítő társulatok jöjjenek létre. A vitában végül is az utóbbi, a társulati demokratizmust jobban kifejező és megtestesítő megoldás hívei kerekedtek felül, biztosítva ezzel a Tisza-szabályozás ügyében érdekeltnek nagyobb önállóságát és kezdeményezőképességét (Kovács 1889).

Az 1846-ban megalakított Tiszavölgyi Társulatba tömörült vidéki szervezetek kötelezték magukat

az ármentesítés és lecsapolás költségeinek viselésére. Ezzel megszűntek az önálló, egymástól független, s ezáltal összehangolatlan védekezések, s lehetővé vált a Tisza vidék egységes szempontok szerinti vízmentesítése.

A Tiszavölgyi Társulat létrehozására azért is szükség volt, mert 1847-ben már 13 tiszai társulat működött: a Beregmegyei Vízsabályozó Társulat, a Szatmármegyei Társulat, a Bodrogekői Társulat, az Ondava-Tapoly szabályozó Társulat, a Felső-szabolcsi Társulat, a Tisza-Dobi Társulat, a Szalók-Tiszabói Társulat, a Heves megye határában lefolyó Tisza-Szabályozására alakult Egylet, a Jászkiséri Tiszaszabályozási Külön Társulat, a Mindszent-Apátfalvi Társulat, a Szolnok-Csongrádi jobbparti Társulat az Első bácsi Társulat, a Káka-foki-Körösi Társulat.

A kormányzat természetesen igyekezett - felhasználva Széchenyi népszerűségét - növelni befolyását a Tiszavölgyi Társulat irányításában, ugyanakkor Széchenyi pozícióját erősítette az, hogy semmi nem lett volna súlyosabb csapás a kormányzatra, mint hogy Széchenyi - a sikertelenséget látva - lemond hivataláról.

Széchenyi a munkák költségét 6 millió forintra becsülte. Úgy gondolta, hogy ha a királyi kamara a só felemelt árát felhasználva 10 esztendőn keresztül évi 100 ezer forintot vállal, a kincstár segélyként évi 50 ezer forint támogatást ad, - akkor a hátramaradó 4,5 millió forintot kamatmentes kölcsönként a Tisza-völgyi társulatok használhatnák fel. Az elképzelés érdekében kemény alkudozásokat folytatott a bécsi kancelláriával, az udvar nagy hatalmú uraival. Már-már úgy látszott, hogy a szükséges pénzt nem tudja megszerezni, s a lemondás gondolatával foglalkozott. Végül a sürgetésére kapott királyi leirat két éven át 50 - 50 ezer, összesen tehát 100 ezer, a só árából pedig a munkálatok idejére évi 100 ezer forintot engedélyezett. A fennmaradó összeget (400 ezer Ft) pedig egy bécsi tőkés csoporttól sikerült megszereznie 5%-os évi kamatra - de a kormány garanciájával - így végülis az 1846. augusztus 27-én megkezdett tiszadobi munkálatok 550 ezer forintnyi tőke biztos tudatában indulhattak meg.

A folytatáshoz szükséges pénz előteremtését az érdekelt birtokosok vállalták oly módon, hogy az ármentesítésnél számba vett minden egyes hold föld után – négy esztendőn keresztül – évi 15 krajcárt fizetnek a Társulat pénztárába. Az adott politikai helyzetben a kormány és az ellenzék között egyensúlyozva az erőket az országépítés szolgálatába állítva Széchenyi történelmi szerepet vállalt. Sikerült neki az akkori helytartótanácsi körülmények, önhatalmú vármegyei, városi viszonyok és a „nem adózom” jellegű nemesúri magatartáson felülemelkednie és egy olyan vállalkozást megindítania, amelyről mindenki tudta, súlyos milliókba fog kerülni, s amelynek végeredményéről mindenkinek más elképzelései voltak.

Széchenyi a kormányzatnak bebizonyította, hogy a renitensnek tartott megyei birtokosok egyesült erővel nagy feladatokat is el tudnak végezni, másrészt az ország népeinek példát állított, hogy összefogással igenis előbbre lehet jutni, van értelme a kölcsönös érdekek alapján álló közös erőfeszítésnek.